

Strand- eller vattenmiljöer som hyser bestånd av hotade eller missgynnade arter eller som har en väsentlig betydelse för hotade eller missgynnade arters fortlevnad

Beskrivning och vägledning för biotopen *Strand- eller vattenmiljöer som hyser bestånd av hotade eller missgynnade arter eller som har en väsentlig betydelse för hotade eller missgynnade arters fortlevnad* i bilaga 3 till förordningen (1998:1252) om områdesskydd enligt miljöbalken m.m.

Vägledningen utgör ett komplement till Handbok 2012:1 *Biotopskyddsområden* (Naturvårdsverket 2012).

Innehåll

INNEHÅLL	2
STRAND- ELLER VATTENMILJÖER SOM HYSER BESTÅND AV HOTADE ELLER MISSGYNNADE ARTER ELLER SOM HAR EN VÄSENTLIG BETYDELSE FÖR HOTADE ELLER MISSGYNNADE ARTERS FORTLEVAD	3
Biotopens kännetecken och avgränsning	3
Bevarandevärden och motiv för skydd	3
Beskrivning	4
Viktiga strukturer och ekologiska funktioner	4
Arter som förekommer i biotopen	4
Exempel på ekologiska undergrupper	5
Gränsdragning mot andra biotoper	5
Geografisk utbredning	5
Verksamheter och åtgärder som kan skada naturmiljön i biotopen	5
Exempel på verksamheter och åtgärder som kan skada naturmiljön i biotopen	6
Exempel på åtgärder i omgivande mark som kan påverka biotopens naturvärden	6
Skötsel och andra bevarandeåtgärder	7
Uppföljning	7
Andra tillämpliga författningar och regelverk	8
Litteratur och webblänkar	8
BILAGA 1	10
Förteckning över ett urval av de rödlistade, karaktäristiska och i övrigt intressanta arter som kan förekomma i biotopen <i>Strand- eller vattenmiljöer som hyser bestånd av hotade eller missgynnade arter eller som har en väsentlig betydelse för hotade eller missgynnade arters fortlevnad</i>	10

Strand- eller vattenmiljöer som hyser bestånd av hotade eller missgynnade arter eller som har en väsentlig betydelse för hotade eller missgynnade arters fortlevnad

Biotopens kännetecken och avgränsning

- Biotopen utgörs av strand- eller vattenmiljöer och kan finnas i eller vid hav, sjöar, vattendrag, småvatten och våtmarker.
- Biotopen hyser värdefulla och livskraftiga eller potentiellt livskraftiga, inte tillfälliga, bestånd av hotade eller missgynnade (nära hotade) arter. Det kan till exempel vara arter som omfattas av ett åtgärdsprogram för hotade arter.
- Biotopen omfattar också områden som inte hyser bestånd av hotade eller missgynnade arter om området har en väsentlig betydelse för hotade eller missgynnade arters fortlevnad. Det kan bland annat handla om viktiga och stadigvarande områden för lek, häckning, uppväxt, födosök, rastning eller övervintring för arter som är hotade eller missgynnade.
- Biotopen omfattar den aktuella artens livsmiljö med anslutande naturliga närmiljöer, samt om det utgör förutsättning för bevarande av biotopens värden en zon med angränsande fastmark. Avgränsningen av biotopen behöver bedömas i varje enskilt fall utifrån förekommande arts livsmiljökrav, samt hotbilden mot arten. Status och förekomst behöver bedömas för arten, liksom områdets betydelse för bevarandet av arten.
- Den eventuella fastmarkzonens bredd¹ kan variera beroende på förhållandena i och vid vattendraget/sjön/havsviken/stranden (topografi, erosionsrisk, förekomst av våtmarker eller sumpskogar m.m.), och förutsättningarna för bevarande av biotopens värden. Det kan till exempel handla om fastmarkzonens betydelse för födo-, ljus- och temperaturförhållanden i vattenmiljön, samt risken för ökning av halten partiklar och lösta ämnen i vattnet.
- Biotopens areal är normalt högst 20 hektar. Det finns ingen nedre arealgräns.

Bevarandevärden och motiv för skydd

Bevarandevärden för biotoper för hotade eller missgynnade (nära hotade) arter är av mångskiftande karaktär. I många fall kan en eller flera hotade eller missgynnade arters krav på livsmiljö sammanfalla, varvid flera skyddsvärda arter samexisterar.

¹ För vägledning om hur länsstyrelsen kan hantera omgivande mark vid avgränsning av vattenmiljöer som är helt eller delvis belägna i skogsmark hänvisas till Handbok 2012:1 *Biotopskyddsområden*, kapitel 7.5.5 (Naturvårdsverket 2012).

Livsmiljön har i sådana fall ett högt bevarandevärde. I andra fall sammanfaller inte olika skyddsvärda arters krav på livsmiljön, och i vissa fall kan en skyddsvärd arts livsmiljö vara av en karaktär som i frånvaro av arten saknar höga naturvärden. I sådana fall är det närvaron av den skyddsvärda arten, och inte naturförhållandena i övrigt, som utgör värdet i biotopen.

Biotopen riskerar ofta att skadas av fysisk påverkan genom till exempel bebyggelse, reglering, dikning, rensning, muddring, olika typer av markanvändning och andra verksamheter.

Enligt 4 § artskyddsförordningen (2007:845), vilken är en implementering av EU:s Art- och habitatdirektiv, är det förbjudet att skada eller förstöra fortplantningsområden eller viloplatser för sådana djurarter som är markerade med N eller n i bilaga 1 till förordningen.

Skydd av biotopen bidrar bland annat till att Sverige uppfyller de nationella miljö kvalitetsmålen *Hav i balans samt levande kust och skärgård*, *Levande sjöar och vattendrag* och *Ett rikt växt- och djurliv*, samt till att uppnå god miljöstatus (GES) enligt havsmiljöförordningen (EU:s Havsmiljödirektiv). Det bidrar även till att Sverige uppfyller åtaganden enligt EU:s Art- och habitatdirektiv, Konventionen om biologisk mångfald och Europeiska Landskapskonventionen.

Beskrivning

Viktiga strukturer och ekologiska funktioner

Utgångspunkten för biotopen är att det är en strand- eller vattenmiljö som antingen utgör livsmiljö för en hotad eller missgynnad (nära hotad) art, eller har en väsentlig betydelse för en hotad eller missgynnad arts fortlevnad. Det sistnämnda kan till exempel vara viktiga rast-, häcknings- eller födosöksområden. Eftersom biotopens beskrivning och avgränsning är beroende av vilken eller vilka skyddsvärda arter som förekommer i området omfattar biotopen ett stort antal livsmiljöer med olika strukturer och funktioner. Förekomst av den aktuella hotade eller missgynnade art som utgör motivet för skyddet bör vara påvisad och inte endast förväntad.

Arter som förekommer i biotopen

Artförekomsten i biotopen är beroende av vilken hotad eller missgynnad (nära hotad) art som utgör motivet för skyddet. Eftersom biotopen omfattar ett stort antal olika livsmiljöer är ett mycket stort antal arter knutna till biotopen. Arter som omfattas av åtgärdsprogram för hotade arter bör prioriteras.

En förteckning med ett litet urval av de rödlistade och i övrigt intressanta arter som kan förekomma i biotopen finns i *Bilaga 1*.

Uppgifter om karaktäristiska arter i olika Natura 2000-naturtyper som kan sammanfalla med biotopen finns i vägledningsdokument för de svenska naturtyperna i

EU:s Art- och habitatdirektiv på Naturvårdsverkets webbplats
(www.naturvardsverket.se).

Exempel på ekologiska undergrupper

Biotopen omfattar ett stort antal olika biotoper i strand- och/eller vattenmiljöer inklusive ekologiska undergrupper.

Gränsdragning mot andra biotoper

Biotopen *Strand- och vattenmiljöer som hyser bestånd av hotade eller missgynnade arter eller som har en väsentlig betydelse för hotade eller missgynnade arters fortlevnad* kan delvis sammanfalla med samtliga typer av limniska och marina biotoper, samt vissa av de terrestra biotoper som finns angivna i bilaga 2 och 3 till förordningen (1998:1252) om områdesskydd, under förutsättning att biotopen hyser eller har en väsentlig betydelse för en hotad eller missgynnad (nära hotad) art.

De i rapport 5262 (Naturvårdsverket 2002) beskrivna biotoperna *Vattendrag med bestånd av flodpärlmussla* och *Kransalgsbestånd i klarvattensjöar* bedöms som högt prioriterade i bevarandearbetet. Dessa och andra livsmiljöer för hotade arter i akvatiska miljöer omfattas av biotopen *Strand- och vattenmiljöer som hyser bestånd av hotade eller missgynnade arter eller som har en väsentlig betydelse för hotade eller missgynnade arters fortlevnad*.

Biotopen kan ingå i flera olika marina, kustnära eller limniska Natura 2000-naturtyper.

Geografisk utbredning

Biotopen förekommer i hela landet. Den totala utbredningen av biotoper enligt definitionen är svår att uppskatta.

Verksamheter och åtgärder som kan skada naturmiljön i biotopen

Inom ett biotopskyddsområde får man inte bedriva en verksamhet eller vidta en åtgärd som kan skada naturmiljön. Den som planerar att bedriva en verksamhet eller vidta en åtgärd i ett biotopskyddsområde måste därför först bedöma om detta kan komma att skada naturvärdena i biotopen. Om det finns risk för att naturmiljön skadas ska dispens från biotopskyddsbestämmelserna sökas hos länsstyrelsen om det är länsstyrelsen som har beslutat om skydd för området. Om det är en kommun som har bildat biotopskyddsområdet ska ansökan om dispens ges in till kommunen. Om det finns särskilda skäl får dispens från förbudet ges i det enskilda fallet.

Här ges några exempel på verksamheter och åtgärder som kan skada naturmiljön i biotopen. Observera att punkterna nedan inte utgör en fullständig redovisning utan endast är exempel. Det kan även finnas andra verksamheter och åtgärder som kan

skada naturmiljön i biotopen. Bedömning av en aktuell åtgärd måste därför alltid ske i varje enskilt fall.

Exempel på verksamheter och åtgärder som kan skada naturmiljön i biotopen

- Uppförande av byggnader och anläggningar, infrastrukturutbyggnad eller annan exploatering i strandzonen.
- Muddring och rensning.
- Reglering, uppdämning, anläggande av dammar, utdikning och stora vattenuttag kan påverka hydrologin negativt.
- Utsläpp av näringsämnen kan påverka bland annat kransalger.
- Spridning av till exempel gödsel, pressaft, urin, slam, bekämpningsmedel och jordförbättrande medel
- Högt fisketryck kan påverka både fiskarter i sig men även tillgången på föda för säl.
- Borttagande av död ved eller nedfallna träd.
- Skogsbruk och vägarbete kan påverka naturmiljön negativt om hänsyn inte tas för att undvika förändringar i vattenregimen, födo-, ljus- och temperaturförhållanden, vattnets pH eller halter av partiklar och lösta ämnen. Skador från skogsbruk och vägarbeten kan minskas genom att obrukade zoner lämnas längs stränderna, samt genom att vägtrummor anläggs så att vandringshinder inte uppstår.
- En för hög betesbeläggning vid fel tidpunkt på året kan skada biotopen. Traditionellt ängsbruk eller betesdrift skadar dock normalt inte biotopen, utan är i de flesta fall en förutsättning för att de biologiska värdena ska finnas kvar.
- Plantering av träd i biotopskyddsområdet medför ökad beskuggning, vilket kan skada hävdgynnade växt- och djursamhällen och ha en viss dränerande effekt. I vissa fall är dock trädplantering positivt för livsbetingelserna för vissa arter, till exempel för bottenlevande fauna som gynnas av skugga.
- Utsättning av främmande växt- och djurarter.

Exempel på åtgärder i omgivande mark som kan påverka biotopens naturvärden

- Om besprutning med bekämpningsmedel och spridning av gödsel sker för nära biotopen kan det påverka bland annat sammansättningen av floran och faunan, och därmed skada naturmiljön i biotopen. Nödvändiga skyddsavstånd till värdefulla biotoper ska iakttas och anpassas till de lokala förhållandena på platsen (se föreskrifter och allmänna råd om skyddsavstånd vid spridning av bekämpningsmedel i Naturvårdsverkets föreskrifter respektive allmänna råd om spridning av kemiska bekämpningsmedel, *SNFS 1997:2* och *AR 1997:3*).
- Större exploateringar i form av byggnationer, ledningsdragningar eller liknande som sker nära biotopen kan medföra beskuggning, dränering eller annan påverkan.

Skötsel och andra bevarandeåtgärder

Skötselbehovet är generellt sett litet för vattenmiljöerna, medan vissa av strandmiljöerna kan vara i behov av fortsatt eller återupptagen hävd i form av bete eller slåtter. Det finns inget hinder för att skötsel- eller restaureringsåtgärder som genomförs på ett ur naturvårdssynpunkt gynnsamt sätt för biotopen vidtas vid behov.

Vissa biotoper är påverkade av mänskliga aktiviteter såsom regleringar, rensningar och andra verksamheter, och kan därför vara i behov av restaureringsåtgärder för att återfå viktiga strukturer och ekologiska funktioner som förbättrar växt- och djurarters möjlighet att utnyttja biotopen. Exempel på restaureringsåtgärder är borttagande av vandringshinder, återförande av block och död ved eller återskapande av rekryteringsmiljöer för fisk och musslor (se till exempel *Ekologisk restaurering av vattendrag*²).

Till vattenmiljöerna angränsande fastmark bör vara bevuxen hela året.

Uppföljning

Uppföljning kan behövas av eventuella bevarandemål för biotopen och utförda skötselåtgärder, samt av situationen för arter som är förtecknade i artskyddsförordningens (2007:845) bilagor och/eller den nationella rödlistan, samt av arter och biotoper som omfattas av åtgärdsprogram för hotade arter och/eller ingår i Natura 2000.

Uppföljning av bevarandemål för strand- och vattenmiljöer bör så långt som möjligt koordineras med den regionala och nationella miljöövervakningen, samt i tillämpliga fall med eventuell uppföljning som sker kopplat till åtgärdsprogram för hotade arter.

Uppföljningen bör också koordineras med den regionala områdesvisa uppföljningen av motsvarande biotoper i naturreservat och Natura 2000-områden.

Viss uppföljning av miljötillståndet för olika biotoper sker bland annat genom NILS (Nationell Inventering av Landskapet i Sverige), samt på biogeografisk nivå i enlighet med EU:s Art- och habitatdirektiv.

Artförekomster bör rapporteras till Artportalen³, Musselportalen⁴ och Trädportalen⁵, vilka också kan användas för informationssökning.

² Naturvårdsverket och Fiskeriverket (2008).

³ www.artportalen.se.

⁴ www.musselportalen.se.

⁵ www.tradportalen.se.

Andra tillämpliga författningar och regelverk

Flera av biotoperna omfattas av generellt strandskydd enligt 7 kap. 13 § miljöbalken.

Vattenverksamhet regleras av miljöbalken (1998:808) och lagen (1998:812) med särskilda bestämmelser om vattenverksamhet. Med vattenverksamhet avses enligt 11 kap. 2 § miljöbalken bland annat uppförande eller ändringar av anläggningar i vattenområden, samt fyllning, pålning, grävning eller rensning som syftar till att förändra vattnets djup eller läge i ett vattenområde.

Enligt 7 kap. 28 a § miljöbalken krävs tillstånd för att bedriva verksamheter eller vidta åtgärder som på ett betydande sätt kan påverka miljön i ett Natura 2000-område. Tillstånd krävs dock inte för verksamheter och åtgärder som direkt hänger samman med eller är nödvändiga för skötseln och förvaltningen av det berörda området.

Enligt 17 § fiskelagen (1993:787) ska det i varje gren av ett vattendrag finnas en fiskådra i det djupaste vattnet. Vid mynningen sträcker sig fiskådran vidare ut 300 meter i det djupaste vattnet. Enligt 18 § samma lag ska fiskådran lämnas fri från fiskeredskap eller annan anordning som kan hindra fiskens gång. Länsstyrelsen får medge undantag från bestämmelserna.

Enligt Skogsstyrelsens föreskrifter och allmänna råd till skogsvårdslagen (1979:429), SKSFS 2011:7, ska skyddszoner med träd och buskar lämnas kvar vid skötsel av skog i sådan utsträckning som behövs av hänsyn till växt- och djurliv, vattenkvalitet, kulturmiljö, kulturlämningar och landskapsbild. Vid skogsplantering på nedlagd jordbruksmark ska en skyddszon utmed sjöar, vattendrag, kulturmiljöer, öppen jordbruksmark och bebyggelse lämnas oplanterad eller planteras med lövträd.

Åtgärder som kan skada fridlysta växt- eller djurarter kan kräva dispens enligt 14-15 §§ artskyddsförordningen (2007:845).

Litteratur och webblänkar

Aronsson, M. (2008). *Karakteristiska arter och kriterier för dessa*. Naturvårdsverkets webbplats: www.naturvardsverket.se.

Artportalen. www.artportalen.se.

Bergquist, B. (1999). *Påverkan och skyddszoner vid vattendrag i skogs- och jordbrukslandskapet. En litteraturöversikt*. Fiskeriverket Rapport 1999:3.

Bjelke, U. (2010). *Analys av rödlistade sötvattensarter*. ArtDatabanken rapporterar 6.

Boon, P. J., Calow, P. & Petts, G. E. (red) (1992). *River conservation and management*. John Wiley & Sons Ltd, Chichester, England.

EG-kommissionen (1992). *Rådets direktiv 92/43/EEG om bevarande av livsmiljöer samt vilda djur och växter* (Art- och habitatdirektivet).

Gärdenfors, U. (red.) (2010). *Rödlistade arter i Sverige 2010*. ArtDatabanken, SLU, Uppsala. ISBN 978-91-88506-35-1.

Musselportalen. www.musselportalen.se.

Naturvårdsverket. Tolkningar och vägledningar för de svenska Natura 2000-naturtyperna i EU:s Art- och habitatdirektiv. Naturvårdsverkets webbplats: www.naturvardsverket.se.

Naturvårdsverket (2002). *Biotopskydd för vattenanknutna biotoper - Redovisning av ett regeringsuppdrag*. Rapport 5262. Stockholm: Naturvårdsverket. ISBN 91-620-5262-4.

Naturvårdsverket (2003). *Bevarande av värdefulla naturmiljöer i och i anslutning till sjöar och vattendrag – vägledning*. Rapport 5330. Stockholm: Naturvårdsverket. ISBN 91-620-5330-2.

Naturvårdsverket (2012). *Biotopskyddsområden. Vägledning om tillämpningen av 7 kapitlet 11 § miljöbalken*. Handbok 2012:1 Utgåva 1. Stockholm: Naturvårdsverket. ISBN 978-91-620-0176-6.

Naturvårdsverket, Riksantikvarieämbetet och Fiskeriverket (2006). *Nationell strategi för skydd av vattenanknutna natur- och kulturmiljöer*. Naturvårdsverket Rapport 5666. Stockholm: Naturvårdsverket. ISBN 91-620-5666-2.

Naturvårdsverket, Riksantikvarieämbetet och Fiskeriverket (2007). *Nationell strategi för restaurering av skyddsvärda vattendrag – delmål 2, Levande sjöar och vattendrag*. Naturvårdsverket Rapport 5746. Stockholm: Naturvårdsverket. ISBN 91-620-5746-4.pdf.

Naturvårdsverket och Fiskeriverket (2008). *Ekologisk restaurering av vattendrag*. Red: Degerman, E. Fiskeriverket.

Nyberg, P. & Eriksson, T. (2001). *SILVA - Skyddsridåer längs vattendrag. Projekt SILVA – slutrapport*. Fiskeriverket Informerar 2001:6.

Raab, B. och Vedin, H. (red) (1995). *Klimat, sjöar och vattendrag*. Sveriges Nationalatlas band 14. Bokförlaget Bra Böcker, Höganäs.

Saunders m.fl. (2002). *Freshwater protected Areas: Strategies for Conservation*. Conservation Biology 16:1.

Skogsstyrelsen (2000). *Skogsbruk vid vatten*. Red: Henriksson, L. Skogsstyrelsens förlag.

Trädportalen. www.tradportalen.se.

Bilaga 1

Förteckning över ett urval av de rödlistade⁶, karaktäristiska⁷ och i övrigt intressanta arter som kan förekomma i biotopen *Strand- eller vattenmiljöer som hyser bestånd av hotade eller missgynnade arter eller som har en väsentlig betydelse för hotade eller missgynnade arters fortlevnad*

Den art som utgör motivet för skyddet av biotopen bör vara påvisad i området. Övriga arter i förteckningen behöver inte påvisas i en biotop för att biotopen ska kunna omfattas av skydd. Observera att förteckningen inte är fullständig. Eftersom biotopen omfattar ett stort antal olika livsmiljöer är ett mycket stort antal arter knutna till biotopen, och endast ett fåtal anges nedan. En fullständig förteckning finns tillgänglig hos Naturvårdsverket.

* Arter som är upptagna i EU:s Art- och habitatdirektiv eller Fågeldirektiv.

Sårbara arter	Däggdjur * Knubbsäl (<i>Phoca vitulina</i>)
Nära hotade arter	Däggdjur * Vikare (<i>Phoca hispida</i>)
Övriga arter som bör uppmärksammas	Däggdjur * Gråsäl (<i>Halichoerus grypus</i>) Fåglar * Brun kärrhök (<i>Circus aeruginosus</i>) * Storlom (<i>Gavia arctica</i>) * Smalnäbbad simsnäppa (<i>Phalaropus lobatus</i>) * Skärfläcka (<i>Recurvirostra avosetta</i>) * Fisktärna (<i>Sterna hirundo</i>) * Silvertärna (<i>Sterna paradisaea</i>) Groddjur * Klockgroda (<i>Bombina bombina</i>) * Lövgroda (<i>Hyla arborea</i>) * Åkergroda (<i>Rana arvalis</i>) * Större vattensalamander (<i>Triturus cristatus</i>) Fiskar Grönling (<i>Barbatula barbatula</i>) * Nissöga (<i>Cobitis taenia</i>) * Stensimpa (<i>Cottus gobio</i>)

⁶ Uppgifterna är hämtade ur *Rödlistade arter i Sverige 2010* (Gärdenfors, U. (red.) 2010).

⁷ För kriterier för urvalet se *Karaktäristiska arter och kriterier för dessa* (Aronsson, M. 2008).

	Sandkrypare (<i>Gobio gobio</i>) Groplöja (<i>Leucaspis delineatus</i>) * Lax (<i>Salmo salar</i>)
--	--